

VRHOVČEV IZVJEŠTAJ CARU FRANJI PRVOME O STANJU ZAGREBAČKE BISKUPIJE (1811)¹

Metod HRG

UVODNE NAPOMENE

Odnos Crkve i države bio je u vrijeme cara Franje I. jednako kao i za vrijeme Marije Terezije i Josipa II. i dalje jozefinistički. Iako su poslije smrti Josipa II. neke odredbe bile dokinute ili ublažene, ipak su naredbe (intimata) „in publicopoliticis” tj. državno-crkvenim poslovima dolazile i dalje iz carske kancelarije, u Hrvatsku dakako preko Kraljevske ugarske dvorske kancelarije.

Tako je car Franjo I.² naredio biskupima cijele države da mu godišnje šalju izvještaje o stanju svojih biskupija.

Dr Erika Weinzierl-Fischer napisala je opširnu studiju o ovim izvještajima koje su biskupi slali na osnovu svojih kanonskih vizitacija, te se dapače i ovi izvještaji mjestimično zovu kao i u naslovu studije *Visitationsberichte*.³ U studiji ona obrađuje izvještaje biskupa današnje Austrije, zatim biskupija koje s juga i sjevera graniče s austrijskim biskupijama (Trident, Ljubljana i Gorica na jugu te Budějovice i Brno na sjeveru) i za usporedbu nekih udaljenih austro-ugarskih biskupija, kao Erlau, Veliki Varadin i Bukovina.

Ovi izvještaji tijekom 30 godina daju sliku jozefinizma i djelovanje njegovih ustanova na svećenstvo i puk, te tako osvjetljaju tzv. „katoličko prosvjetiteljstvo”.⁴ No treba uzeti u obzir da su neki, osobito stariji, biskupi i nadbiskupi davali i vrlo kritičke prijedbe jozefinističkog sistema.⁵

1 Nadbiskupski arhiv Zagreb — dalje NAZ — Acta ecclesiastica — dalje Eccl. — 8/714.

2 Franjo I. vlada 1792—1835.

3 Erika Weinzierl-Fischer, *Visitationsberichte osterreichischer Bischofe an Kaiser Franz I. (1804—1835)*. Mitteilungen des osterreichischen Staatsarchiv, Band 6, Wien 1953, S. 240—311.

4 Mitteilungen, str. 242—243.

5 Ondje str. 243.

Biskupi nisu redovito godišnje slali izvještaje, neki ih uopće nisu slali (kao neke biskupije u Italiji i Ugarskoj), dok su drugi poslali po koji ili samo jedan izvještaj. Najmarljiviji su bili biskupi Linza, St. Poltena i Beča.⁶

Oblik izvještaja bio je različit. Neki su bili iscrpni, drugi kratki, a najviše ih je samo odgovaralo na postavljena pitanja, kako je to učinio i biskup Vrhovac.⁷

Sve izvještaje biskupâ Franji I. kroz ovih 30 godina (1804–1834) nije moguće jednako ocijeniti i prosuditi koliko su jozefinistički, a koliko nisu. Neki biskupi koji su vrijedili kao jozefinisti brzo su se javili kao oštri kritičari, kao npr. krški (Gurk) kardinal Salm koji je posebno upozorio na štetnost jozefinskih reformi pučkih pobožnosti.⁸ Mnogi su pak biskupi vidjeli u ovakvoj suradnji Crkve i države plod obnove (barokne restauracije) i u najužoj vezi države i Crkve nisu vidjeli nikakvo zlo.⁹

1. Biskup Vrhovac šalje svoj izvještaj nakon više od 7 godina poslije careva naloga od 14. IX. 1804.¹⁰ Kad bi se trebao ispričavati, lako bi našao ispriku: napoleonske ratove 1806. i 1809. i njihove teške posljedice, no on se nije ni sa čime ispričavao. Spominje da želi izvršiti svoju dužnost šaljući pregled stanja zagrebačke biskupije prema nalogu od 14. IX. 1804. i zatim redom odgovara na 6 postavljenih pitanja.

1. Da li se općenito uredno izvršuju naredbe u državnocrkvenim poslovima?

Odgovara da mu je drago što car nije primio nikakve pritužbe o njegovoj biskupiji. Odredbe se nastoje vršiti, pa ako se uočava kakav nedostatak ili propust, odmah se ispravlja.

2. Da li se točno obdržavaju pobožnosti i red službe Božje?

Odgovor na ovo pitanje je poprilično kritičan, ali realan. Uredno se vrše pobožnosti, mise, propovijedi, kateheze i dijeljenje sakramenata. Postoje međutim mnoge zapreke porastu pobožnosti i duhovnosti. Tu nabraja: nemar za crkve i crkveno ruho mnogo umanjuje pobožnost, jer ljepota bogoslužja mnogo doprinosi duhu pobožnosti, osobito kod jednostavnih ljudi. Tome su pak uzroci: neprestano ratovanje, mnogo bijede i porast cijena. Prigovara što je crkveni novac (kapital), osobito iz Krajine, prenešen u Beč i zato se ne može pomoći puku u nevolji. Time se umanjuje optjecaj novca u narodu, narod ne daje crkvama milostinju i kad je najpotrebnije, uskraćuje pomoć. Sela su udaljena od matične župne crkve, putovi su teški, osobito zimi i u kišno doba. Seoski svijet je u mnogim mjestima siromašan, što je uzrok da osobito žene i djeca bez nužne odjeće ne mogu u svako vrijeme prisustvovati službi Božjoj.

U zagrebačkoj katedrali sve je u uzornom redu. No žalostan je položaj čazmanskog kaptola. Opširno opisuje kako u Lepoglavi živi pet kanonika bez ikakva reda, u me-

6 Ondje str. 245.

7 Ondje str. 245.

8 Ondje str. 243.

9 Ondje str. 244.

10 Vrhovac je poslao svoj izvještaj 20. siječnja 1811. Erika Weinzierl tvrdi da se za datum izdavanja tog naloga Franje I. znade jedino iz Vrhovčeva izvještaja. Koncept naloga nije mogla pronaći u Beču. *Mitteilungen* str. 240.

dušobnoj svađi; čak se ni časoslov ne moli u redu. Zato je biskup odredio neka se svi kanonici, osim jednoga, koji će ostati kao upravitelj župe, presele u Varaždin. Dvojica su odmah kupili kuće i preselili se, tako da su sada tamo četvorica: varaždinski župnik, direktor gimnazije i ova dvojica. Trojica su ostali u Lepoglavi besposleni. Vrhovac moli cara neka naredi da se još dvojica presele u Varaždin i nabave si kuće za stanovanje.

3. Koji se svjetovni i redovnički svećenici ističu u svojim službenim poslovima, osobito što se tiče knjige i brige za siromašne?

Odgovor na ovo pitanje je pun pohvala. Uz male izuzetke treba pohvaliti sav kler biskupije, i svjetovni i redovnički. Nevjerojatna je i vrlo pohvalna strpljivost siromašnih župnika, osobito onih koji samom godišnjom potporom od 300 ili 250 forinti u bankovnim doznakama iz Vjerozakonske zaklade uzdržavaju sebe, sluškinju, slugu i konja, bez čega ne mogu vršiti svoju službu. Plaće ostalih javnih službenika povećavaju se, jedino ovi ostaju bez povećanja, bore se s krajnjom bijedom, a nose nužni teret i službu za državu. Bojati se je da u narodu ne izgube poštovanje i autoritet te da mlađe počne izbjegavati svećenički stalež.

U prilogu¹¹ dostavlja popis onih koji se ističu u vršenju pastoralnih dužnosti, ljubavi prema knjizi i brizi za siromašne. Ima ponešto nemarnih, lijenih, nepokornih i nevaljanih. Takve ipak treba podnositi.

4. Da li se crkvene i pobožne zaklade ispravno opslužuju prema nakani i volji zakladatelja?

Do sada nije poznat nemar u toj stvari. Treba se međutim bojati nemara ubuduće. Siromašni svećenici koji su prisiljeni zakladne mise pod upravom Vjerozakonske zaklade služiti badava protiv nakane i volje zakladatelja, zbog velike neimaštine koja ih pritište to više neće moći vršiti. Prekosavski krajevi pod francuskom vlašću, zbog raznih financijskih poteškoća, neće moći vršiti obveze crkvenih i pobožnih zaklada.

5. Da li mjesne vlasti, patroni župa ili njihovi zamjenici zanemaruju potpuno ili djelomično svoje obveze?

Priložene tabele¹¹ pokazuju koliko je mnogo nemara za nužni popravak crkava, župnih dvorova i drugih zgrada, ali pravednost zahtijeva priznati da su tome uzrok ne toliko nemar, koliko zapletene prilike Kraljevstva, neprestani ratovi, glad, sabori, pučki ustanci, ratna pomoć i slično, te zapravo ni patroni župa ni puk ne mogu dati i izvršavati što bi bilo potrebno.

6. Kakav je način mišljenja, bogobojaznost i čudoređe dušobrižnika i službenih osoba kao i samog seljačkog puka i građanstva?

O dušobrižnicima i njihovu načinu mišljenja, bogobojaznosti i čudoređu rečeno je već naprijed. Uostalom, kao i svuda tako je i u zagrebačkoj biskupiji izmiješano dobro i zlo. Crkva Božja mnogo toga podnosi usred pljeve i kukolja, no ipak nikad ne odo-

¹¹ Nijedan prilog nije pronađen ni u konceptu u Nadb. arhivu u Zagrebu, ni u izvorniku u arhivu u Beču.

brava niti čini ono što je protiv vjere i čestita života, nego se odupire duhovnim oružjem, propovijeda Riječ, kori i opominje strpljivošću. Buntovnike i tvrdoglave neposlušnike neka drži na uzdi vrhovna svjetovna vlast.

U gradovima i većim mjestima lagodnije se živi nego na selu. Tu se češće javljaju svojevoljne rastave i općenito se počinju zanemarivati crkvene zapovijedi, osobito uzdržavanje od mesa u zabranjene dane.

Selski puk je ponajviše dobar, poslušan i pobožan. Mrmlja i proklinje kad ga pritisnu veći javni i posebnički tereti. Ipak vrši sve što treba, a brige i osjećaje rastjeruje i neumjerenim uživanjem vina.

Općenito narodi čitave Hrvatske i Slavonije vjerni su Bogu, domovini i svome zakonitom caru Austrije i kralju Ugarske.

Pri kraju izriče svoju žalost što je dio vjernika pod tuđinskom vlašću (preko Save) pao pod utjecaj dnevnih loših primjera, slobodnijeg načina izražavanja i sablazni, što štetno djeluje na puk i, ako Bog brzo ne pomogne, budući naraštaj bit će gori od našega.

Izvještaj završava izrazima pokornosti i poslušnosti.

2. Car Franjo I. šalje već 17. veljače iste godine tzv. ručno pismo kao odgovor Vrhovcu. Hvali ga za njegovu budnost i brigu u vršenju pastirske službe. Nada se da će oni koji su se do sada isticali u radu i dalje revno nastaviti raditi da se odvrti prijeteće moralno zlo od župa koje su povjerene njihovoj brizi. Patroni župa neka se po mogućnosti što prije pobrinu za popravak crkava i župnih zgrada koje su u lošem stanju, a osobito za ono što je potrebno za unapređenje pučke pobožnosti. Prilaže svoj nalog Ugarskoj dvorskoj kancelariji u pogledu čazmanskog kaptola i dušobrižnika koji se uzdržavaju samo sa 300 ili 250 forinti iz Vjerozakonske zaklade.

U dopisu kancelaru Ugarske dvorske kancelarije, grofu Erdödyju, biskup Vrhovac traži izvještaj o tom što je učinjeno za prijenos čazmanskog kaptola iz Lepoglave u Varaždin. Zatim traži od Kancelarije i Namjesništva izvještaj na koji način će se riješiti pitanje dotacije svećenika ako Vjerozakonska zaklada ne bi mogla dalje isplaćivati dotaciju i kolika bi im se svota mogla dodati te ne bi li im se oduzela obveza služiti zakladne mise besplatno ili da im se dade za njih običajna nagrada.

3. Kao prilog Vrhovčevom izvještaju donosimo statistički prikaz stanja zagrebačke biskupije na dan 31. prosinca 1810. Držimo vjerojatnim da je ova statistika poslužila kao predložak za opći pregled stanja biskupije koji Vrhovac spominje u uvodnom dijelu svog izvještaja, pa ga zato donosimo.

Ovdje se posebno opisuju granice biskupije, broj naseljenih mjesta, posebno za dio s ove strane Save a posebno za prekosavski dio biskupije. Taj način prisutan je u čitavom spisu. Iznosi se statistika katolika, grkokatolika, grkoistočnih (pravoslavaca), protestanata (evangelika), kalvinaca i židova.

Zagrebačka biskupija ima 15 arhidakonata, 32 dekanata, 2 kaptola (zagrebački sa 28 kanonika i čazmanski sa 7 kanonika), 20 prebendara (u Zagrebu, Varaždinu i Jastrebarskom), 18 samostana: 11 franjevačkih, 1 kapucinski (u Varaždinu), 1 Braće milosrdnika (sv. Ivana od Boga – u zagrebačkoj bolnici) i 1 uršulinski (u Varaždinu).

U sjemeništu ima 115 teologa i 25 filozofa, a dva su teologa u Pešti.

U Zagrebu postoje domovi za nemoćne i umobolne svećenike, no oba je zauzela vojska za svoje potrebe.

Izvjestaj biskupa Vrhovca sigurno ide u red boljih i iscrpnijih izvještaja biskupa Franji I. Iako ponegdje iznosi pohvale, ipak pretežu kritičke i istinite primjedbe i odgovori, osobito o siromaštvu puka i svećenstva koje drži novoosnovane župe, budući da one nisu imale veleposjede kao stare, nego su župnici bili izdržavani od tzv. kongruje iz Vjerozakonske zaklade. Za njih Vrhovac iskreno kaže da jedva nekako životare. Osim ovoga, vidljiva je velika Vrhovčeva briga za sređenje prilika u čazmanskom kaptolu.

Izvjestaj bi mnogo dobio na vrijednosti kad bismo imali i priloge o kojima se u njemu govori. Ovih priloga nema ni u konceptu u Nadbiskupskom arhivu, a nisu se mogli pronaći ni u Beču.

I. IZVJEŠTAJ BISKUPA MAKSIMILIJANA VRHOVCA

1811. die 20. Januarii,¹²

Sacratissima Caesareo-Regia Majestas Domine, Domine benignissime clementissime!

Ut satisfaciam altissimis Majestatis Vestrae Sacratissimae jussis mihi sub dato 14. Septembris 1804. medio Hungarici Majestatis Vestrae Cancellarii intimatis, penes exhibitionem conspectus universalis status Diaecesis Zagrabiensis hicce sub /. et //. adnexis, ad 6 puncta, circa quae Majestas Vestra Sacratissima distinctam eamque exactam informationem sibi substerni benigne praecipit, sequentem humillimam relationem meam de genu presento et quidem

1—o. Utrum generaliter ordinationes in publico-ecclesiasticis rite effectuentur?

Ad 1—mum. Blandior mihi, quod Majestas Vestra Sacratissima hoc in merito nullam querellam contra diaecesim meam audiverit. Adhibetur studium, ut observantia ordinationum in publico-ecclesiasticis vigeat; ubi interdum defectus accidit, statim et sine mora corrigitur.

2—o. An devotiones et divinorum ordo ubique accurate observetur?

Ad 2—um. In regula ordo divinorum et devotionis in celebrandis missis, dicendis sacris concionibus et catechesibus, uti et administrandis sacramentis exactissime observatur. In particulari nihilominus multa obstant devotioni et spiritualis vitae incremento.

12. Koncept izvještaja pisao je vlastoručno biskup Vrhovac, a izvornik poslan u Beč nalazi se u Haus- Hof- und Staatsarchivu, Kaiser Franz-Akten, Fasz. 231/2/4. U toj se zbirci nalaze i izvještaji ostalih biskupa. Mitteilungen str. 240.

a) neglectus ecclesiarum domorum nempe Dei et sacrae in illis suppellectillis: multum diminuit devotionem, extrinseca enim decentia cultus Deo Omnipotenti debiti multum alit apud sensuales, signanter rudiores homines spiritu pietatis et devotionis. Causae autem hujusmodi desolationis potissimae sunt: bella continua, multiplicatae fidelis populi miseriae et auctum rerum pretium. Accedit, quod ecclesiarum capitalia, praesertim in Confiniis militaribus, Viennam ad fundum crediti translata sint atque ideo, quia ecclesiae populo in necessitate constituto non succurrunt et circulatio pecuniarum in gremio fidelis populi minuitur, etiam populus ecclesiis dari solitam elemosinam et, ubi opus quam maxime esset desideratum, subsidium denegat.

b) distantia pagorum a matrice parochiali ecclesiae viarumque praesertim brumali et pluvioso tempore asperitas, denique

c) ruralis populi multis in locis pauperies, quae causa est, ut foemine praesertim et proles necessario amictu destitutae divino officio omni tempore interesse non possint.

Cathedralis ecclesia Zagrabiensis exemplar est debitis ordinis divini, a tempore absolutae canonica visitationis et publicatorum decretorum celebrantur in ea divina cum summa majestate, assiduitate et ordine, regnat in officiis publicis modestia, dignitas et religia plena.

Tristis e contra est conspectus *Collegiatae ecclesiae Chamensis*. E larga Majestatis Vestrae Sacratissimae munificentia Lepoglavae residebant 5 domini terrestres sine ulla lege et ordine, quia nulla erat intra illos subordinatio. Jubere omnis, parere nullus volebat. Divinum officium nullum celebrabatur; duo canonici, qui ex officio Varasdini manere debebant, uti et alii 5, qui Lepoglavae residebant, quia nullum servabant officium canonicale, fructus etiam canonicales etiam de regula juste et conscientiose percipere non poterant. Continuae exinde ortae et ex lucri cupidinae(!)¹³ auctae sunt rixae contentiones, scandala adeo, ut Praelatus, ne peccatorum particeps per conniventiam fiat, frustra adhibitis omnibus ad pacem et ordinem inducendum mediis praemis, quae legaliter praemitti debebant ordinare debuerit, ut Capitulum ad residentiae suae, quam Sacratissima Majestas Vestra ad preces Statuum et Ordinum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae Varasdini defixit legalem locum semet sine mora transeferat; intermaliter canonici, cum id ex larga date(!)¹⁴ omnino facere possint, quarteria sibi conducant et futuram stabilem mansionis suae accomodationem ibidem praestolentur. Paruerunt mox probi duo de disciplinae ecclesiasticae observantia et honore Capituli solliciti, canonici lector Antonius Mlinarich et custos Andreas Minkovich conduxerunt sibi habitationes et cum duobus aliis canonicis, parocho Varasdinensis Josepho Dominich et direttore gymnasii Josepho Pasztory, translato etiam ex post archivo capitulari, Varasdini residere coeperunt. Sub specioso autem praetextu quod quarteria solvere non possint, de cujus falsitate tamen non tantum a suprafatis duobus canonicis, qui conducta hospitia Varasdini inhabitant, sed ab ipso etiam socio suo Petro Czvetko, qui hospitium pro se conduxerit, licet illud inhabitare negligat, con-

13 Cupidine.

14 Dote.

vincuntur. Tres alii renitentes canonici, videlicet cantor Petrus Czvetko, Michael Svagel et Antonius Bogdan, parum de honore Capituli et propriis conscienciis solliciti manent otiosi in Lepoglava, cum praejudicio publici et cultus divini, obligationum vero suarum totali neglectu, ita quod fructus beneficii nullo modo faciant suos. Regulatio stabilis illocationis Varasdini, quam Majestas Vestra Sacratissima desiderat et jubet, longiorem moram exposcit et in canonici statim Varasdini residere incipiant, tarde admodum effectuabitur. Sex enim domus canonicales statim nec de novo aedificari, nec ad semel emi possunt; sensim haec fiunt et capitula omnia quodcumque in mundo existunt similibus initiis lente creverunt. Tota itaque quaestio eo reducitur, an non expediat, ut Lepoglavae manentes duo inobedientes canonici Petrus Czvetko et Michael Svagel (relicto ibidem Antonio Bogdan pro administratione parochiae Lepoglavensis) Varasdinum transire et semet caeteris 4 jam ibidem una cum archivo illocato adungere obligentur, signanter cum Petrus Czvetko jam conductum inidem habeat hospitium, vel vero duo eximii sacerdotes, lector et custos, contra conscientiam propriam et totius publici votum Lepoglavam redire cogantur. Horrent illi et juste quidem, ut probos sacerdotes decet, otium, litigia et anarchiam Lepoglavensem, ego qua Praelatus disordini et peccatis continuis non possum non resistere, quin Dei vindictam timeo, Majestas Vestra Sacratissima et potest et tenetur scandalum unico calami ductu tollere. Si nempe praecipere dignata fuerit, ut indilate residui duo canonici adhuc Lepoglavae manentes, relicto tantisper ibidem tertio Antonio Bogdan pro administratione parochiae, Varasdinum transeant et in conductis sibi interimaliter quarteriis stabilem Capituli sui coordinationem mox suscipiendam pacifice et juxta ordinem per ordinarium Praelatum suum, cui obedire tenentur, sine dilatione introducendum praestolentur.

Clementissime Domine. Ego ad pedes Majestatis Vestrae exonero conscientiam meam, ne ullo unquam tempore mihi excessus et scandala quae ex hac indisciplinata vita paucorum ecclesiasticorum individuorum, ex Majestate Vestra clementia bene provisorum, sed nunc recalcitrantium originem summunt imputari valeant. Melius est clementissime Domine, mala avertere et in radice suffocare, quam dum invaluerunt poenis coercere et violentius tractare. Renovo itaque preces meas apud Majestatem Vestram Sacratissimam, ut instantaneum remedium, pro qua in conscientia sollicitus esse debeo, clementer ordinare dignetur, si porro successu temporis Majestati Vestrae Sacratissime, in considerationem assumptis reflexionibus omnibus ab utrinque proponendis, aliud ordinare visum fuerit, id, praemissis iis, quae ad ordinem inducendum pro futuro omnem peccaminosum neglectum necessaria futura sunt, a benignis ordinationibus ejusdem Majestatis Vestrae Sacratissimae pendebit.

3—o. Qui sacerdotes tam ex clero saeculari, quam a regulari in suis officiosis functionibus, signanter in re litteraria et re pauperum semet distinguunt?

Ad 3—um. Universum clerum tam saecularem, quam regularem diaecesis meae, paucis exceptis, laudare debeo.

Incredibilis est, et non satis aencomiis celebranda patientia miserorum parochorum, cum primis vero eorum, qui cum sola congrua annuorum 300 vel plane 230 florenorum in schaedis bancalibus vivere, se, ancillam, famulum et equum, quo, si officio satisfacere

volunt carere nullo modo possunt, intertenere tenentur. Reliquorum officialium publicorum salaria augentur, hi soli sunt qui nullum augmentum hactenus acceperunt, sustinent attamen onus et reipublicae maxime necessario muneri addicti, cum miseria extrema luctantur. Timendum est, ne despecti omnem aestimationem auctoritatemque apud plebem amittant et juventus, melioris expectationis, gravem alioquin et inclinationibus humanis ingratum, statum ecclesiasticum fugere incipiat et cum irreparabili damno religionis et status publici boni, docti et exemplares pastores animarum deficiant.

Nomina eorum qui se 1—o in exacta obligationum(!) suarum pastoralium observantia, 2—o in re litteralia, 3—o in re pauperum distinguunt in advoluto elencho¹¹ sub /// exhibeo. Dum autem plurimos Majestati Vestrae Sacratissimae commendatos cupio, non nego dari nonnullos etiam negligentes, otiosos, inobedientes et minus probatos. Tolerat hos Deus et nos sub severe tamen regula eosdem tolerare nosque excusatione pari, qua usus est olim s. Augustinus, solari debemus: *Non est melior*, inquebat ille, *domus mea Domo Magistri mei, in illa erant tantum 12 et ex his unus* (Thomas) *non credit, alter* (Petrus) *negavit, tertius* (Judas Ishariotes) *pro vili pretio vendidit.*

4—o. *An ecclesiastica et pia legata juxta sensum et voluntatem fundatorum rite persolvuntur?*

Ad 4—tum. Non innotuit hactenus aliqua neglecta esse et si interdum eatenus suspitio aliqua oborta est, mox per inquisitionem, commonitionem et republicationem obligationum remedium positum fuit. — Timendum attamen est, ne in posterum hoc in puncto neglectus invalescat. Quia

a) miseri curatores animarum qui Sacra quoque fundationalia sub administratione Fundi religionis constituta gratis contra sensum et voluntatem legere et decantere coguntur, id propter supremam, qua premuntur egestatem, praestare amplius non poterunt.

b) Trans-Savanae sub gubernio Gallico constitutae partes pro absolvendis obligationibus et piis legatis tam capitalia sua, quam et interusura sibi in bona moneta, quia cursus schaedarum bancalium ibidem interdictus est, persolvi exigent, secus autem semet ad ecclesiastica et pia legata juxta sensum et voluntatem fundatorum exequenda impotentes declarabant.

5—o. *Num superiores locorum, parochiarum Patroni, aut eorundem vices gerentes, incumbentes sibi obligationes nulla vel in qua parte negligant?*

Ad 5—um. In rebus magnis vel voluisse sincere sat est. Tanta est rerum humanarum imperfectio. Tabellae sub //. ¹¹ quae exhibent nomina patronorum seu collatorum cum statu fabricae ecclesiae, curiae parochialis et collatorialium aedificiorum nec non sacrae suppellectilis clare ostendunt, quam multa neglecta sint et promptam reparationem poscant, sed una etiam ex studio aequitatis confitendum est, complicatas, quae jam a 22 annis vigent Regni circumstantias, bella continua, iteratae fames, Diatae, insurrectiones, subsidia etc. etc. potissimum in causa esse, quod ea, quae desiderantur et fieri debuissent, nec a patronis, nec a fideli populo praestari et effectuari potuerint.

6. *Quaenam sit ratio cogitandi? Religiositas? et moralitas tam animarum curatorum et individuorum in officiis constitutorum, quam et ipsius populi ruralis et in civitatibus existentis?*

Ad 6--um. De animarum curatoribus deque eorum ratione cogitandi, religiositate et moralitate dictum est jam supra. In reliquo autem, uti ubique, ita et in Zagrabiensi diaecesi bona sunt mixta malis. Scandala oportet fieri, Deus talia permittit. Ecclesia Dei inter multam paleam multaque zizania constituta, multa tolerat, et tamen, quae sunt contra fidem et bonam vitam nunquam approbat, nec tacet, nec facit, imo juxta doctrinam s. Pauli spiritualibus armis resistit, praedicat verbum, instat opportune, importune, arguit, obsecrat, increpat in omni patientia et doctrina. Rebelles et contumaces potestatem suprema temporalis autoritas tenet, Vestrae Majestati Sacratissimae Deus gladium concedidit eandemque suum ministrum fecit, vindicem in iram ei, qui malum agit.

In civitatibus aliisque populosioribus locis laxius vivitur, quam ruri: divortia spontanea frequentiora sunt et praecepta ecclesiae, signanter abstinentiae a carnibus diebus vetitis, communiter negligi incipiunt.

Plebs ruralis bona, obediens et devota plerumque est. Murmurat, dum majora onera publica et privata premunt, imprecatur. Facit tamen, quod debet et curas animique affectus vini haustu interdum etiam immoderatori dispellit.

Generaliter totius Croatiae et Slavoniae populi cogitandi ratio bona est Deo, patriae. et suo legitimo Principi Imperatori Austriae et Regi Hungariae toto corde addicta et fidelis. Religiositas item et moralitas majori ex parte adhuc viget.

Tristis est autem anima mea pro portione gregis, quae gemit et pressa est sub imperio alieno, irruerunt in eam mala physica et moralia, quotidiana perversa exempla, liberior, peregrina hactenus, conversatio, scandala plebem corumpent, et ni Deus proximus subveniat dabit aetas futura progeniem multo vitiosiore nostrá; remedio tarde dabitur locus, dum mala per longas invaluerint moras.

Sed oculi nostri conversi sunt ad Dei omnipotentiam, qui unus e malis bona facere potest. Pro peccatis enim nostris haec patimur, habet Pater caelestis confitentes reos. Si nobis propter increpationem et correptionem modicum iratus est, iterum conciliabitur servis suis. Et qui derelicti in ira Dei Omnipotentis sumus, iterum in magni Domini reconciliatione cum gloria exaltabimur.

Hac Majestati Vestrae Sacratissimae, sibi et fideli populo curae suae spirituali credito toto corde precatur et Deum imis precibus pro hac gratia assidue orat.

Majestatis Vestrae Sacratissimae devotissimus, humillimus, obsequentissimus capellanus perpetuoque fidelis subditus.

Zagrabiae 20. Januarii 1811.

II. ODGOVOR CARA FRANJE I. NA VRHOVČEV IZVJEŠTAJ^{14a}

Perceptum 23. Februarii 1811. (pripisao Vrhovac)
1811. d. 17. Febr. (pripisao Vrhovčev kancelar).

Lieber Bischof Verhovacz! Der Inhalt Ihrer Anzeige vom 20. Jänner dieses Jahres über den gegenwärtigen physischen und moralischen Zustand der Agramer Dioces giebt mir einen neuen überzeugenden Beweis, mit welcher strengen Wachsamkeit und rastloser Verwendung und Sorgfalt Sie sich ihr Oberhirtenamt stets angelegen seyn lassen. Denn sonderlich angereihenten Individuen, die sich bei der Seelsorge, im Lehrfache und im Armenwesen vor allen anderen hervorgethan haben, wurden Sie Mein Wohlgefallen in der zuversichtlichen Erwartung bezeugen, dass dieselben ihre Amtsverrichtungen mit dem bisherigen Eifer ununterbrochen fortsetzen, und auch die etwa von aussen her drohenden moralischen Uibel, von den ihrer Obhut und Seelenpflege anvertrauten Gemeinden abzuwenden, nach allen Kräften sich bestreben werden. In Ansehung der hier und da in einem schlechten Zustande befindlichen Kirchen und Pfarrgebäude, sind die betreffenden Patronen auf eine betreffende Art aufzufordern, die ihnen obliegenden heiligen Amtspflichten und Verbindlichkeiten überhaupt, besonders aber in Absicht aug die Beischaffung des zur Beförderung des Volks-Andacht eben so wirksamen als nothwendigen innern Kirchen-Apparats, möglichst in Erfüllung zu bringen. Was ich wegen des Chasmer Kollegiatskapitels und der dringenden Congrua Erfüllung für die blos mit 300 – oder gar nur mit 230 F aus dem Religionsfond dotierten Seelsorger an die hungarische Kanzley zu erlassen, mich bewogen gefunden habe, werden Sie aus der mitfolgenden Abschrift ersehen.

Wien den 17–ten Hornung 1811.

Franz, manu propria

*Copia*¹⁵

Allerhöchste Handschreiben an den
Grafen Erdödy de dato 17^t Hornung
1811.

Est ist mir unverzüglich zuzeigen, was in der Angelegenheit der Uibersetzung des Chasmaer Kapitels von Lepoglava nach Warasdin geschehen; auch hat mir die Kanzley nach Einvernehmung der Statthalterey die baldmöglichste Auskunft zu erstatten, auf welche Art allenfalls der mit jährlich 300 oder gar nur mit 230 f aus dem Religionsfond dotierten Seelsorgern, im Falle wenn dieser Fond nicht mehr zu leisten im Stande wäre, ein anderweiter ihnen dringender Bedarf angemessener Congrua Zuschuss, und in welchem Betrage zu verschaffen sey und ob ihnen nicht im partem dieses Zuschusses die unentgeldlich zu persolvieren habende Religionsfonds Messen abgenommen, oder aber dafür das gewöhnliche Stipendium verabfolget werden könne?

Na vrhu: 1811. d. 17. Febr. (pripisano u Zagrebu).

^{14a} NAZ Eccl. 8/728.

¹⁵ Kopija dopisa Franje I. kancelaru Ugarske dvorske kancelarije grofu Erdödyju.

III. STATISTIKA ZAGREBAČKE BISKUPIJE OD 31. XII. 1810.

1810. d. 31. Decembris.

STATUS

nobilissimi olim, nunc autem ab ultimo pacis Viennensis tractatu infelicis episcopatus et diaecesis Zagrabiensis pro termino ultimae Decembris 1810. sequaciter exhibetur.

§ I.

Ejus institutio

E communi eaque fundata eruditorum sententia institutus est circa finem saeculi XI. a. s. Ladislao Hungariae regi.

§ II.

Limites et extensio

Actuales episcopatus hujus limites sunt: ab Oriente Diaecesis Quinqeeclesiensis et Diakovariensis, a meridie Segniensis et Labacensis, ab Occidente Goritiensis, Graecensis seu Seccoviensis et Lavantina et a septentrione Sabariensis et Veszpremiensis.

Extensio vero ejus ab oriente versus occidentem seu a Podgorach, ultima in oriente diaecesis Zagrabiensis parochia, usque fluvium Szutlam, Croatiam a Styria separantem, facit $23 \frac{1}{4}$ — 24 circiter milliaria Hungarica, a septentrione vero versus meridiem sue a fluvio Mura usque Bosilyevo, ultimam in meridie diaecesis Zagrabiensis parochiam, $20 \frac{1}{4}$ — 21 circa milliaria; ex parte nihilominus meridionali et occidentali omnis ultra Savum fluvium interjacens plaga gubernio Gallico post ultimae pacis tractatum subiecta est, a spirituali jurisdictione tamen episcopi Zagrabiensis hactenus avulsa non est.

In ipso autem gremio suo complectitur episcopatum Crisiensem Graeci ritus catholicorum, cujus jurisdictio pariter semet ultra Savum ad Illyrium extendit et duos episcopatus Graeci ritus non unitorum, nempe Pakraczensem in Slavonia et Carolostadiensem in Croatia Trans-Savana seu jam nunc Illyrica.

§ III.

Numerus locorum

Numerat diaecesis hac civitates liberas et regias inclusa metropoli Zagrabia 6. Oppida insigniora 21. Pagos et loca minus populata 2608.

Ex quibus sunt in et sub gubernio

<i>Austriaco cis Savum</i>		<i>Gallico trans Savum</i>
civitates liberae et regiae -----	5	----- 1
Oppida -----	13	----- 8
Pagi -----	1.783	----- 825

§ IV.

Numerus animarum

Habitabant in praeattactis locis et quidem juxta postremam ecclesiasticam conscriptionem in et sub gubernio

<i>Austriaco cis Savum</i>		<i>Gallico trans Savum</i>	
animae catholicae -----	476.025	-----	153.560
Graeci ritus unitorum in quantum			
unice catholicis immixtae -----	82	-----	257
Graeci ritus non unitae -----	38.305	-----	12.570
Confessionis Augustanae per			
diversa loca -----	269	-----	11
Confessionis Helveticae per			
diversa loca -----	27	-----	2
Hebraei per diversa loca -----	549	-----	24
In summa	515.257		166.424

seu summa summarum 681.681.

§ V.

Ejus divisio ecclesiastica

Universim diaecesis haec divisa est in archidiaconatus 15 et in vicearchidiaconatus seu decanatus 32, ex quibus novem in Illyrio sunt sub archidiaconatibus Gorensi et Dubicensi ac Goriczensi et Turopolitano, quorum anteriores duo potiori in parte, posteriores duo autem ex toto trans Savum situantur. Parochiae vero inclusis 10 localibus capellaniis in et sub gubernio

<i>Austriaco cis Savum</i>		<i>Gallico trans Savum</i>	
numero	253		84
Seu insimul	337		

§ VI.

Reliquus ejus status ecclesiasticus

Habet diaecesis haec

a) <i>Capitula</i> -----	2
<i>Cathedrale</i> cum insigni ecclesia et 28 numero canonicis, optime regulatum et Collegiatum Chasmense cum 7 canonicis adhuc sine omni regula et ordine.	
b) <i>Beneficiatos</i> seu praebendarios in cathedrali ecclesia -----	12
In parochiis liberae et regiae civitatis Zagrabienensis -----	4
In parochia liberae et regiae civitatis Varasdinensis -----	2
In oppido Jaszka trans Szavum -----	2
seu insimul -----	20

c) *Domicilia Religiosorum* sub gubernio utroque videlicet

<i>Austriaco cis Savum</i>	<i>Gallico trans Savum</i>
----------------------------	----------------------------

1—o. *Franciscanorum Provinciae s. Ladislai*

Zagrabie	1	Kosztaniczae	1
Varasdini	1		
Capronczae	1		
Veroczae	1		
Krapinae	1		
Chaktornya	1		
Kloster-Ivanichii	1		

2—o. *Eorundem provinciae Capistranae*

Posega	1
Nassiczis	1
Czernikini	1

3—io. *Eorundem Provinciae Maritimo-Croatica Carnioliae*

Klanyecz	1	Carlostadii	1
		Jaszkae	1
		Szamoborini	1

4—o. *Capucinatorum*

Varasdini	1
-----------	---

5—o. *Fratrum misericordiae*

Zagrabiae	1
-----------	---

6—o. *Monialium s. Ursulae*

Varasdini	1		
In summa	14		4
seu insimul		18	

d) *Seminarium cleri iunioris* Zagrabiae fundatum, in quo su directione unius canonici e gremio cathedralis Capituli et 4 professorum theologiae, quorum seniör vice-rectoris, unus spiritualis et residui duo praefectorum officia obeunt, actu alumni sunt

Theologi absoluti practici		4
" IV—i anni		24
" III—i anni		24
" II—di anni		32
" I—i anni		31
	Latus	115
Philosophi II—i anni		17
" I—i anni		8
His si adjiciantur duo Theologi, qui Pestini in generali Seminario educantur, videlicet		2
Prodit summa alumnorum		142

e) *Domus sacerdotum deficientium et mente motorum Zagrabiae fundatae, quae utraque tam deficientium, quam et mente motorum cum per milites occupatae teneantur, miseri deficientes, quorum unus mente motus est, apud Fratres misericordiae, reliqui quinque per privatas domos dispersi miserius vivunt et foundationi, qua illis hospitium solvere et intertentionem pensionem, quia extra communitatem vivere coguntur, augere debet, magno sunt oneri.*

ZUSAMMENFASSUNG

Es geht hier um ein Visitationsbericht des Bischofs Maximilian Vrhovac an den Kaiser Franz I. Der Kaiser hat nämlich allen Bischöfen seines Kaisertums verordnet, ihm jährlich die Berichte über den Zustand ihrer Bistümer zu senden. Nach dieser Verordnung vom 14. September 1804. sandten die Bischöfe solche Berichte bis zum Tode des Kaisers (1835). Eine Studie von Erika Weinzierl-Fischer unter dem Titel Visitationsberichte österreichischer Bischöfe an Kaiser Franz I. (1804–1835) in Mitteilungen des österreichischen Staatsarchiv, Bd. 6, Wien 1953, S. 240–231 gibt eine Übersicht über die Berichte der österreichischen Bischöfen und einigen angränzenden Bistümer. Alle Berichte werden in dem Haus- Hof- und Staatsarchiv, unter den Kaiser Franz-Akten, Fasz. 215 (231) – 223 (239) aufbewahrt.

Die genannten Berichte sandten die Bischöfe jedoch nicht regelmässig, sondern einige mehr, andere weniger, einige sehr selten, andere wieder nur einmal taten das; von einigen italienischen und ungarischen Bischöfen befindet sich gar keine Bericht.

Zagreber Bischof Maximilian Vrhovac hat nur ein Bericht vom 20. Jänner 1811. entsendet. In dem Bericht beantwortet er folgende sechs angestellte Fragen:

- 1) Ob sich die Verordnungen in publico-politicis allgemein ordnungsmässig ausüben?*
- 2) Ob sich die Andachten und die Ordnung des Gottedienst überall verrichten?*
- 3) Welche Priester so aus dem weltlichen so wie auch aus den Ordensklerus sich, in seinen offiziellen Diensten, besonders auf litterarischen Bereich und in der Sorge für den Armen hervorheben?*
- 4) Ob die kirchlichen und frommen Foundationen nach dem Geist und Wunsch der Gründer ordentlich ausgeübt werden?*
- 5) Ob die Lokalbehörde, die Pfarrpatronen oder deren Stellvertreter seinen verbindlichen Pflichten oder in irgendeinem Teile vernachlässigen oder nicht?*
- 6) Was für eine Denkweise, Religiosität und Sittlichkeit sind bei den Seelsorgen und Personen die ein Amt ausüben, wie auch beim selben Landvolk und deren die in den Städten wohnhaft sind?*

Bischof Vrhovac gibt auf diese Fragen ziemlich ausführliche Antworten, besonders über den Zustand Chasmaer Kapitels in Lepoglava und Varaždin, wie auch über die armen Seelsorger und über das armselige Völkchen.

Der Kaiser Franz I in seinem »Handbilliet« an Vrhovac lobt den Bischof wegen seiner wachen Ausübung des Hirtenamts, wie auch jene die sich in Seelsorge arbeit hervorheben. Der Kaiser zeigt auch Sorge über den Chasmaer Kapitel.

Am Ende dieser Arbeit man eine Statistik des Bistums Zagreb vom 31. Dezember 1810, welche wahrscheinlich zur Vorlage für eine von den Beilagen für den Bericht des Bischof Vrhovac diente.